

Kdo vyzbrojil Irák?

ZDENĚK KRÍŽ

Who's Armed Iraq?

Abstract: Among the most important factors influencing the pre-war (not only Transatlantic) debate on Iraq were the close economic ties between Saddam Hussein's regime and those countries opposing military action against it. The most notable aspect of these links was the extensive arms trade. Analysis of Iraq's arms programmes reveals that the most resolute opponents of military action against the Iraqi regime were those most extensively involved in arms deals with Iraq—supplying Iraq with both weapons and weapons technologies. The Iraqi nuclear program received significant assistance from French and German firms. German firms were also among those helping Iraq with their chemical weapons programmes. SCUD missiles—key carriers for weapons of mass destruction—were supplied by the USSR (later Russia), and their further refinement was mainly due to contributions by German experts. The main suppliers of conventional weapons to Iraq under Saddam Hussein were the USSR (later Russia), France, China, Czechoslovakia and Poland. Compared to this, the role played by the USA and United Kingdom in Iraq's arms programs (both for conventional weapons and weapons of mass destruction) was insignificant.

Key words: Iraq, weapons, nuclear programme, main suppliers.

Třetí válka v Perském zálivu proti Iráku (2003) v čele se Saddámem Husajnem, vybojovaná koalicí Spojených států, Velké Británie, Austrálie a Polska, měla a ještě bude mít mnohé zahraničněpolitické důsledky.¹ Ne všechny z nich budou právě takové, jaké zamýšleli politici zodpovědní za tento – z hlediska mezinárodního práva – ilegální čin. Jedním z nezamýšlených, i když předvídaných důsledků tohoto konfliktu je zhoršení vztahů mezi Spojenými státy a některými oponenty svržení Husajna, konkrétně Francií, Německem, Ruskem a Čínou. V případě evropských spojenců USA se toto napětí přenáší i do Severoatlantické aliance, jakkoli se od roku 2003 mnohé hroty otupily. Pokud nebudou v Iráku nalezeny irácké zbraně hromadného ničení nebo kapacity pro jejich produkci v podstatně větším měřítku než dosud,² bude oprávněný závěr, že se Spojené státy rozhodly agresivní válkou zničit zločinný irácký režim bez souhlasu Rady bezpečnosti OSN a riskovat rozepře s evropskými spojenci v rámci NATO na základě mylných nebo vyhlaných obvinění z vlastnictví nepovolených zbraní.

Příčiny odporu výše jmenovaných států proti likvidaci Husajnova režimu jsou v odborné literatuře často analyzovány. Pro analýzu role jednotlivých států v irácké kauze (*Gordon, 2002; Hedstück – Hellmann, 2003; Winkler, 2003; Harnisch, 2003; Schmidt, 2005*) a pro pochopení motivů jejich politických postojů v souvislosti s řešením irácké otázky je nutné věnovat určitou pozornost problému vyzbrojování Iráku. Významným, ale málo diskutovaným faktorem, ovlivňujícím (nejen transatlantickou) diskuzi o Iráku, mohlo být také úzké ekonomické propojení oponentů svržení Husajna s jeho režimem. Nejzávažnějším rysem tohoto jevu byl pak velmi intenzivní obchod se zbraněmi.

Při analýze problému vyzbrojování Iráku je nutné vzít v úvahu, že ne všechny existující prameny jsou pro badatele přístupné. Všichni stálí členové Rady bezpečnosti OSN tím či oním způsobem podporovali nebo alespoň tolerovali Husajna a jeho režim, a proto se postarali o utajení řady zajímavých pramenů, získaných v devadesátých letech mezinárodními inspekcemi. Toto utajování v některých případech přetrvává dodnes (*blíže viz Ofteringer, 2001, s. 7*). Proto i analýza vyzbrojování Iráku je nutně neúplná. Zároveň ale

vzhledem k závěrům mezinárodních inspekcí po roce 1991 a k velkému zájmu badatelů, veřejnosti, politiků i orgánů činných v trestním řízení o tuto problematiku v demokratických státech je pravděpodobné, že případné nově přístupné prameny pouze upřesní načrtnutý obraz a nepovedou k absolutní revizi jádra této stati. Nové prameny snad umožní přesněji posoudit podíl konkrétních firem a ukáží na odpovědnost, záměry a prospěch konkrétních osob, které dnes mohou být na velmi vlivných politických, ekonomických nebo akademických postech.

Otázka vyzbrojování Iráku je v odborné literatuře zahraniční provenience celkem dobře zdokumentována a rozhodně nejde o nové téma. Diskuze o tomto problému se nově otevřely v souvislosti s válkou v roce 2003. V české odborné veřejnosti se – i přes obecnou dostupnost relevantních zahraničních prací – podle mého soudu až příliš často traduje řada věcných omylů. Například je při úvahách o podílu jednotlivých států na vyzbrojování Husajnova Iráku někdy kladen na stejnou úroveň podíl USA s podílem Ruska nebo Francie. Typickým příkladem je teze, že „po celou dobu celkem osm let trvajících války (skončila 8. 8. 1988) se Irák těšil velké podpoře ze strany SSSR, ale také Francie a USA“ (Eichler, 2003 a, s. 17). Příčinou obecné podpory Husajna západními státy – jak autor správně uvádí – bylo vnímání Iráku jako hráze proti íránskému režimu. Z uvedené citace podle mého soudu vyplývá, že odpovědnost těchto států za vyzbrojování Husajnova režimu má být srovnatelná a řádově stejná. Tato teze, předložená v jinak velmi zajímavé práci, je – bez přihlídnutí k rozdělenému podílu jednotlivých států a bližší specifikace slůvka „velký“ – však mylná. Také někteří zahraniční autoři mají tendenci klást podíl USA na vyzbrojování Iráku na stejnou úroveň se Sovětským svazem, s Francií nebo s Čínou. K nim patří i Ronald Ofteringer ve své práci *Die UN-Kommission für Irak (UNSCOM) und die Bundesrepublik (Ofteringer, 2001)*.

Cílem této stati je proto odpovědět na otázku, jak se jednotlivé světové mocnosti podílely na vyzbrojování Husajnova režimu. Výsledky této analýzy mohou být využity při analýze některých dalších otázek, jak bude naznačeno na závěr tohoto článku.

ROVINY ZBROJNÍ KOOPERACE S IRÁKEM

Při analýze vyzbrojování Iráku je vhodné celý problém rozdělit do třech následujících rovin: 1) dodávky technologií a komponentů pro výrobu zbraní hromadného ničení a jejich nosičů, 2) dodávky konvenčních zbraní, 3) obchod se zbožím a technologiemi „dvojitě určením“ využitelnými jak v civilním, tak i vojenském sektoru. Vliv na utváření politiky světových mocností vůči Iráku mají přirozeně též ryze civilní obchodní vztahy, které Irák za Husajnovy vlády intenzivně rozvíjel s celým světem. K této analýze by však bylo potřeba mnohem více prostoru, a proto bude v blízké budoucnosti předmětem jiného článku.

Zbraně hromadného ničení a jejich nosiče

Nejnebezpečnějšími zbraněmi jsou nepochybně zbraně hromadného ničení, k nimž patří zbraně jaderné a radiační, chemické a biologické. Z nich je světovou veřejností oprávněně největší pozornost věnována jaderným zbraním, protože možnosti ochrany před následky jejich použití jsou mnohem omezenější než v případě chemických a biologických zbraní a jejich potenciální ničivý účinek je tedy největší.

Amatzia Baram při hledání motivů pro rozvoj íráckého jaderného programu uvádí, že v sedmdesátých letech byla hlavní motivací Iráku obava z Íránu. Po nástupu Husajna na prezidentský post v roce 1979 měl jaderný program podle jeho názoru sloužit jako nástroj k získání statutu regionální mocnosti a hegemonu v arabském světě. Motivem již nebyly pouze obavy z Íránu, proti němuž Irák v roce 1980 zahájil válku, nýbrž i odstrašení Izraele, Turecka a Spojených států (Baram, 2001). Arabské země obecně považují vlastnictví jaderných zbraní za zcela legitimní cíl své politiky, a proto získání jaderných zbraní Irákem mohlo představovat závažný precedent pro úsilí dalších států.

Jaderný výzkum za pomoci SSSR zahájil Irák v padesátých letech. V roce 1962 Sovětský svaz dodal do Iráku výzkumný reaktor o 2 MW výkonu (*Nuclear Overview, S. l.*). Počátky iráckého vojenského jaderného programu spadají do sedmdesátých let minulého století, kdy iráckí jaderní vědci obrátili pozornost Saddáma Husajna tímto směrem a kdy byla založena Irácká komise pro atomovou energii (*Iraqi Atomic Energy Commission – IAEC*). V roce 1973 byla tato komise vyjmuta z podřízenosti Ministerstva pro vyšší vzdělávání a začleněna pod Husajnov dohled. Irák rozvinul velmi dobré vztahy s Mezinárodní agenturou pro atomovou energii (MAAE). Iráckí jaderní vědci začali být zváni na konference v celém světě a iráckí studenti jaderné fyziky, chemie a jaderného inženýrství byli vysíláni na zahraniční studia. Počátkem roku 1973 získalo Středisko pro jaderný výzkum (*Center for Nuclear Research*) v Tuwaithze určité fondy (3,5 milionu \$) a doktor Hamza odjel do USA obstarat vědecké přístroje a zařízení pro irácký jaderný program (*Baram, 2001, s. 25–28*). Pro budoucnost iráckého jaderného vojenského programu bylo rozhodující, že Sovětský svaz nebyl ochoten dodávat do Iráku uran obohacený na úroveň potřebnou k výrobě jaderných zbraní ani reaktor využitelný k vojenským účelům (*Ford, 2004, s. 11*). Pomocnou ruku Iráku podala Francie. V roce 1974 navštívil Irák tehdejší francouzský premiér Jacques Chirac a pozval Husajna na návštěvu Francie, která se uskutečnila o rok později (*Mönninger, 2003*). Na této návštěvě Chirac provedl Husajna francouzským výzkumným komplexem Cadarache, zahájil irácko-francouzskou kooperaci v jaderné oblasti a dohodl významné obchody s konvenčními zbraněmi (*Hahn, 2003; Peter, S. l.*).

Během sedmdesátých let byl ale irácký pokrok v jaderném výzkumu poměrně malý. Změna nastala poté, kdy se Husajn stal v roce 1979 iráckým prezidentem. Tehdy irácký jaderný program akceleroval. V českém prostředí je bohužel málo známé, že nejdůležitější technické prostředky pro akceleraci jaderného výzkumu poskytla Iráku především Francie s vědomím a pod záštitou tehdejších nejvyšších politických činitelů. Tyto kontrakty na přelomu 70. a 80. let minulého století vyjednával a politicky zaštiťoval tehdejší premiér Jacques Chirac, jenž v roce 1975 údajně Saddáma Husajna dokonce označil za svého osobního přítele (*Krusche, 2003*). Ve Francii Irák nejprve usiloval o nákup reaktoru přímo určeného k získávání plutonia, avšak byl odmítnut. Francie naopak nabízela moderní lehkododný reaktor, který byl velmi obtížně zneužitelný k účelům produkce jaderných zbraní. Tuto nabídku naopak odmítl Irák. Ztroskotaly i snahy o nákup italského zařízení Cirene. Irák proto svou pozornost obrátil na francouzský reaktor MTR (*Materials Testing Reactor*) typu Osiris, v roce 1976 dohodl jeho nákup a v roce 1977 zahájil jeho výstavbu ve výzkumném centru Tuwaitha. Tento reaktor byl původně určen k testování materiálů užívaných ke konstrukci jaderných elektráren, a proto jde o zařízení s primárně civilním využitím. Francie se tedy o rozvoj iráckého jaderného programu v sedmdesátých letech zasloužila zejména dodáním dvou výzkumných jaderných reaktorů MTR – Osiraq o 40 MW a Isis o 800 kW – a výcvikem 500–600 iráckých jaderných techniků.³ Italská firma SNIA-Techint se v roce 1979 zase zasloužila o výstavbu kapacit na separaci plutonia. Uranovou rudu Irák dovážel z Portugalska, z Brazílie a z Nigérie (*Nuclear Overview, S. l.*).

V odborné veřejnosti se svého času vedly diskuze o tom, do jaké míry byly tyto dodávky vhodné pro rozvoj vojenského programu výroby jaderných zbraní a diskuze byla vedena zejména o reaktoru Osiraq typu Osiris (Iráčany nazývaném Tammuz I), vybudovaném v lokalitě Tuwaitha. Výsledky této diskuze byly ve své době nejednoznačné. Na straně jedné se zdůrazňovalo, že šlo o primárně vědecké zařízení, jehož využití pro vojenské účely by vzhledem k přítomnosti francouzských techniků nemohlo ujít mezinárodní pozornosti a zejména zájmu ze strany MAAE, a na straně druhé se uváděla i skutečnost, že reaktor byl při nedostatku jiných kapacit nouzově využitelný pro získávání plutonia. Proto se osmdesátých letech minulého století spekulovalo o tom, že tento reaktor mohl být využitelný pro vojenské účely v situaci, kdy Irák neměl přístup k ryze vojenským zařízením. V okamžiku spolehlivého fungování zařízení mohli být francouzští specialisté vypovězeni, a pokud by Irák získal přístup ke štěpnému materiálu a k technologiím na jeho

úpravu, reaktor mohl být – sice velmi neefektivně – používán k produkci plutonia (blíže viz Vandembroucke, 1984, s. 1–5). Sám Lucien Vandembroucke dospěl v roce 1984 k závěru, že reaktor Osiraq měl zahájit cestu Iráku k jaderným zbraním, avšak neměl sloužit jako přímý zdroj štěpného materiálu (Vandembroucke, 1984, s. 3–4). Podle novějších analýz, které berou v úvahu údaje, získané mezinárodními inspekcemi po roce 1991, se množství plutonia získaného pomocí reaktoru Osiraq v případě jeho provozu odhaduje na 5–25 kg ročně (Nuclear Overview, S. l.). Ukazuje se, že Irák neměl vůli využívat reaktory k deklarovaným účelům mírově orientovaného výzkumu.⁴

Mnohé nejasnosti kolem iráckého jaderného programu byly rozptýleny po jeho porážce v roce 1991, po likvidaci iráckých kapacit na vývoj a výrobu zbraní hromadného ničení a po nastolení přísného mezinárodního inspekčního režimu. Amatzia Baram, opírající se o svědectví prominentního iráckého vědce Khidira Hamzy, uvádí, že irácké rozhodnutí obstarat si francouzský reaktor o 40 megawatttech výkonu bylo přijato v roce 1973. Záměrem bylo získat znalosti o provozu podobných zařízení za účelem produkce plutonia použitelného k výrobě jaderných zbraní (Baram, 2001, s. 28). Podobně také Peter Scott Ford dospěl k závěru, že „vlastnictví reaktoru typu Osiris znamenalo pro Husajna dvojitý prospěch: jeho schopnost produkovat plutonium mu nabízela potenciální zdroj štěpného materiálu vhodného k výrobě jaderných zbraní a samotné palivo užívané k provozu reaktoru také bylo štěpným materiálem použitelným k výrobě jaderných zbraní“ (Ford, 2004, s. 11).

Reaktor Osiraq Izrael v roce 1981 v rozporu s mezinárodním právem zničil. Výsledky Chiracova osobního úsilí o pomoc při rozvoji iráckého (údajně civilního) jaderného programu tím byly zmařeny. Izrael si vysloužil odsouzení Rady bezpečnosti OSN. Reakcí Husajnova režimu bylo zahájení tajných prací na výrobě vlastního zařízení vhodného k produkci štěpných materiálů v množství umožňujícím výrobu šesti jaderných náložek ročně.⁵ Tentokrát ale šlo o úsilí získat obohacený uran 235 využitelný pro vojenské účely (Baram, 2001, s. 28; Albright – Hamza, 1998). Je pozoruhodné, že irácký (vojenský) jaderný program se v osmdesátých letech rozrostl do obřích rozměrů (přehled viz Major Sites Associated..., 1997). Přesto zůstal z rozhodující části utajen až do roku 1991, což svědčí minimálně o fatálním selhání Mezinárodní agentury pro atomovou energii. Přesto tato instituce v roce 2005 získala Nobelovu cenu míru za dlouhodobé úsilí v boji s proliferací jaderných zbraní. Tento Husajnovův krok po zničení velké části výsledků irácko-francouzské jaderné kooperace lze interpretovat jako potvrzení skutečnosti, že primárním zájmem Iráku bylo vždy získat zařízení, produkující suroviny potřebné k výrobě jaderných zbraní, nikoli tedy rozvíjet legitimní mírově orientovaný jaderný program, jak ostatně uvádí i Amatzia Baram, opíraje se o svědectví Khidira Hamzy (Baram, 2001, s. 21). Přesto izraelský útok zdržel irácký program výroby jaderných zbraní alespoň o 7–10 let.⁶

Francie v osmdesátých letech svou spolupráci na iráckém jaderném programu výrazně omezila, a tím donutila Irák změnit jeho strategii při výrobě jaderných zbraní výše uvedeným způsobem. Důvodem mohla být velká publicita, věnovaná tomuto problému po roce 1981, popřípadě poznání, že Husajn může být v budoucnu pro Francii spíše přítěží. Francie ale ze západních zemí nebyla jediná, která v nedávné minulosti aktivně podporovala rozvoj iráckého jaderného programu, a tím minimálně nepřímo i jeho vojenskou větev. Na rozvoji iráckého jaderného programu totiž v osmdesátých letech participovalo rovněž Německo, které přes krycí firmy a prostřednictvím kooperace s francouzskými firmami dodávalo do Iráku potřebný materiál. Významný je zejména příspěvek německé firmy H and H Metalform (Zumach, 2002 b). Při získávání obohaceného uranu důležitou roli sehráli také němečtí experti z firmy MAN Technologie (Nuclear Overview, S. l.). Ronald Oferinger dospěl k závěru, že německé firmy hrály rozhodující roli při vývoji zařízení pro obohacování uranu a byly v této činnosti aktivně podporovány německými úřady (Oferinger, 2001, s. 2–3). V mnohem menší míře než výše uvedené země dodávaly vědecké přístroje a komponenty obecně využitelné k jadernému výzkumu, a tudíž i k vývoji ja-

derných zbraní též další země, USA nevyjímaje. V těchto případech je ale možné vzhledem k povaze (z větší části vědecké přístroje a počítače) a možným způsobům využití zboží uvažovat o něm jako o komoditě dvojího určení (viz další text).

Další významný irácký program v oblasti zbraní hromadného ničení se týkal chemických zbraní. Je málo známe, že kapacity na výrobu chemických zbraní dodaly převážně firmy ze SRN. Z celkového dovezeného množství vybavení pro továrny na chemické zbraně pochází přibližně 90 % ze tří evropských zemí, konkrétně 52,6 % z Německa, 21,6 % z Francie a 16 % z Rakouska (*What Iraq...*, S. I.). Významnou zásluhu o irácký program vývoje a výroby chemických zbraní mají zejména firmy Karl Kolb (SRN) a Protec (Francie).⁷ V této souvislosti je těžce uvěřitelné, že by spolková vláda nebyla o těchto záležitostech informována. Německá vláda s největší pravděpodobností velmi dobře věděla, co se za celým programem skrývá, protože v německých firmách dodávajících Husajnovi potřebná zařízení měly německé tajné služby své agenty. Výrazný podíl Německa na rozvoji chemických zbraní Iráku je zřejmý při přihlédnutí k dodávkám chemikálií a technologických komponentů. Vzhledem k zájmu věnovanému podílu amerických firem na vyzbrojování Iráku světovou veřejností je v této souvislosti zajímavé, že Spojené státy na rozdíl od Německa nefigurují ani mezi největšími dodavateli chemikálií dvojího určení do Iráku. Pořadí je totiž následující: Singapur – 4515 tun; Nizozemsko – 4261 tun; Egypt – 2400 tun; Indie – 2343 tun; Německo – 1027 tun; Lucembursko – 650 tun; Brazílie – 100 tun. Celkem bylo do Iráku před uplatněním sankčního a inspekčního režimu OSN dovezeno minimálně 17 602 tun chemikálií využitelných jak v civilní sféře, tak i při výrobě zbraní hromadného ničení (*What Iraq...*, S. I.). Irák celkem vyprodukoval nejméně 500–600 tun zpuchýřujících plynů, 100–150 tun sarinu a tabunu a 50–100 tun látky VX (*Iraq, 1998*, s. 8).

Pokud se týká biologických zbraní, mikrobiologické kultury dovážené pod záminkou výroby léčiv a vědeckého výzkumu, které irácký režim využil k vývoji a výrobě biologických zbraní, pocházely z USA a z Francie. Podobně také některé technologické celky pro výrobu biologických zbraní – přirozeně deklarované jako celky pro výrobu léčiv nebo hnojiv – mají svůj původ ve výše uvedených státech. Obecně lze konstatovat, že na rozdíl od iráckých zařízení k produkci jaderných a chemických zbraní se kapacity k výrobě biologických zbraní, budované od roku 1985, vyznačovaly schopností sloužit jak vojenským, tak i mírovým účelům produkce léčiv a vakcín (*Biological Overview*, S. I.). Šlo o klasické kapacity duálního určení. Celkem do roku 1990 Irák vyprodukoval nejméně 8400 litrů antraxu, 19 000 litrů botulitoxinu, 3400 litrů chloristidia, 2200 litrů aflatoxinu a 10 litrů ricinu (*Iraq, 1998*, s. 8).

O vybavení Iráku nosiči zbraní hromadného ničení se významně zasloužil Sovětský svaz. Ten mu dodal 819 raket typu Scud. Německé firmy Thyssen, BP, Carl Zeiss, Degusta, Tesa, Siemens mají zase lví podíl na jejich postupném zdokonalování (*Milhollin – Motz, 2003*, s. A16). Prvním iráckým cílem bylo získat kapacity, potřebné k dopravě hlavičky o hmotnosti 1000 na vzdálenost 650 kilometrů, pomocí střely Al-Hussein (*Nuclear Overview*, S. I.). Dále Irák vyvíjel raketu Al-Abbas s dosahem 950 kilometrů. Odhaduje se, že až 90 % technologií sloužících ke zdokonalení raket Scud a k vývoji jejich nástupců pochází ze SRN (*Oftringer, 2001*, s. 2). Je otázkou, zda německý podíl skutečně dosáhl takového rozsahu, a to vzhledem k angažovanosti KLDK, Francie a Brazílie. Německý podíl ale podle dnes přístupných pramenů rozhodně nebyl zanedbatelný. Na pokroku Iráku v této oblasti mají dodávkami komponentů podíl i některé britské a americké firmy, jako je zejména Matrix Churchill Ltd., TMG Engineering (Velká Británie), Litton Industries (USA), (*Milhollin – Motz, 2003*, s. A16), Semetex Corporation (USA), International Computer Systems, International Imaging Systems (USA) a další (*Milhollin – Edensword, 1992*, s. A35). Také část strojního zařízení k výrobě iráckých raket pocházela z USA. Ve srovnání s německými firmami je však americký podíl na realizovaném objemu kontraktů podružný, ovšem nikoli nulový. Z hlediska kvality šlo – podobně jako v německém případě – rovněž o technologicky vysoce náročné komponenty a o sofistikované technolo-

gie, které velmi výrazně přispěly k pokroku iráckých zbrojních programů. Při obstarávání nosičů chemických zbraní svou roli sehrály i státy jako Itálie, Španělsko, Čína a Egypt, protože tyto země Iráku dodaly desetitisíce bomb a dělostřeleckých granátů uzpůsobených jako nosiče chemických zbraní (*What Iraq...*, S. l.).

Pokud posoudíme odpovědnost jednotlivých států za irácké programy zbraní hromadného ničení, vyniká zejména role Německa (chemické zbraně) a některých rozvojových zemí jako Egypta a Indie. V případě Německa Ronald Ofteringer dospěl k následujícímu závěru: „... vzniká dojem, že vzhledem k německému příspěvku v oblasti chemických zbraní a jaderných zbraní a k raketovému výzkumu šlo o cílenou politiku německých podnikatelů, která byla vládou trpěna, částečně podporována, eventuálně dokonce spoluprovazována.“ (Ofteringer, 2001, s. 3.) Z vyspělých států nelze přehlížet ani podíl Singapuru, Francie, Rakouska, Švýcarska, Španělska a Itálie. Závažný je podíl Francie na rozvoji iráckého jaderného programu. V této otázce je možné dodnes vést spor, zda v případě francouzských dodávek na přelomu 70. a 80. let šlo o zneužití zařízení výlučně civilní povahy, jehož se Irák dopustil bez vědomí Francie, anebo zda mělo být k vojenským účelům využito s francouzským souhlasem, nebo dokonce podporou. Bez přístupu k archivním pramenům je autoritativní zodpovězení této otázky nemožné. Je ale stěží pravděpodobné, že by francouzští politici neznali Husajnovu prohlášení, učiněné v předvečer jeho cesty do Francie, pro libanonský magazín *Al-Ussu al-Arabi*, že jaderná kooperace s Francií je prvním krokem k výrobě arabské jaderné zbraně (*Nuclear Overview*, S. l.). Také podle dnes přístupných pramenů Irák tento program od samého počátku chápal jako program, jehož výsledkem měla být výroba první arabské atomové bomby. Pokud by však Irák chtěl, mohl využít dodané zařízení k deklarovaným mírovým účelům.

Konvenční zbraně

Finančně mnohem rozsáhlejší položku v obchodech s Husajnovým režimem představují konvenční zbraně. Masivní importy konvenčních zbraní začaly v sedmdesátých letech a pokračovaly v osmdesátých letech, kdy jich Irák dovezl a ve válce s Íránem spotřeboval značné množství. V této souvislosti je nutné upozornit na značnou metodologickou náročnost stanovení podílu jednotlivých států na iráckém zbrojním importu. Vzhledem k širokému sortimentu zbrojní produkce je jedinou schůdnou cestou počítat podíl jednotlivých států na celkovém objemu dovozu v amerických dolarech. Zde ale narazíme na problém obtížné dostupnosti a v některých případech i nedostupnosti části údajů, týkajících se zejména cenových podmínek kontraktů. V neposlední řadě veřejně oznámené informace mohou být v některých případech záměrně klamné, protože oblast obchodu se zbraněmi je značně specifická a neřídí se pouze ekonomickými, ale i politickými kalkulami. Zejména pro exportéra může být někdy výhodné nechat konkurenci v nejistotě o konkrétních podmínkách jím realizovaných obchodů. Nezanedbatelný je též politický faktor. Dodávky zbraní jsou totiž často chápány jako výraz politické podpory příjemce. Pokud nechce být dodavatel obviňován z politické podpory kupujícího státu, může se snažit samotnou existenci kontraktu nebo jeho skutečný rozsah udržet v tajnosti. Všechny výsledné studie mohou proto obsahovat chyby a omyly, které by ale při odpovědném přístupu badatele neměly mít zcela zkrslující dopad na výsledek. Řešením nesmírně složitě otázky o původu iráckých konvenčních zbraní se zabývá Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), jenž dospěl k závěrům⁸ uvedeným v tabulce na straně 77.

Vzhledem k metodologii, použité při výpočtu odborníky SIPRI, je nutné upozornit na skutečnost, že data vypovídají o rámcovém podílu na zbrojních dodávkách nejdůležitějších konvenčních zbraní do Iráku. Ceny, užívané SIPRI pro výpočet, nejsou totiž cenami vypovídajícími o aktuální finanční hodnotě těchto kontraktů. Pokud nebudou údaje SIPRI zásadně revidovány například o nějaké dosud utajené dodávky zbraní z USA nebo z Velké Británie, je zřejmé, že mezi pět největších dodavatelů konvenčních zbraní do Iráku za Husajnovy vlády patří SSSR (57 %), Francie (13 %), Čína (12 %), ČSSR (7 %) a Polsko

Podíl států na iráckém importu konvenčních zbraní v letech 1973–1990
(v milionech amerických dolarů, ceny z roku 1990)

<i>Stát</i>	<i>Celkem</i>	<i>Podíl (v %)</i>	<i>Pořadí</i>
Brazílie	724	1,7	6
Čína	5 192	11,8	3
ČSSR	2 880	6,6	4
Dánsko	226	0,5	9
Egypt	568	1,3	7
Francie	5 595	12,7	2
Itálie	84	0,2	17
JAR	192	0,4	12
Jordánsko	2	0	22
Jugoslávie	107	0,2	15
Kanada	7	0	21
Libye	200	0,5	10–11
Maďarsko	30	0,1	18
NDR	25	0,1	20
Polsko	1 681	3,8	5
Rakousko	190	0,4	13
Rumunsko	524	1,2	8
SRN	84	0,2	16
SSSR	25 145	57,3	1
Španělsko	29	0,1	19
Švýcarsko	151	0,3	14
USA	200	0,5	10–11
Velká Británie	79	0,2	18
Celkem	43 915		

Poznámka: Tabulka je sestavena na základě údajů SIPRI Arms transfers to Iraq, 1973–2002, http://www.sipri.org/contents/armstrad/atirq_data.html (stav k 4. 7. 2005). Originální tabulka SIPRI má název Imported Weapons to Iraq in 1973–2002 a byla zpracována k 5. 3. 2003.

(4 %). Importy sovětských zbraní začal Irák realizovat zejména po uzavření sovětsko-irácké smlouvy o přátelství z roku 1972 (*Kinsella, 1994, s. 572*). Ze západních zemí je daleko největším dodavatelem zbraní do Husajnova Iráku Francie, která obchodní vztahy ve zbrojní oblasti navázala již počátkem sedmdesátých let. Francouzské zbraně měly nejvyšší technologickou úroveň (například nadzvuková víceúčelová letadla Mirage F-1 a Super Entandard, vybavené protilodními řízenými střelami Exocet, a protiletadlové raketové komplety Roland).

K podobným závěrům jako odborníci SIPRI dospěl při svém bádání i Anthony H. Cordesman, jenž vypočetl, že mezi lety 1985–1989, tedy po uvolnění amerických embarg vůči Iráku, socialistické státy dodaly 70 % všech zbraní a ostatní západoevropské státy v čele s Francií 14 % (*Cordesman, 1998, s. 23*). Proto ani po navázání obchodních vztahů

mezi Spojenými státy a Irákem v osmdesátých letech není možné USA řadit mezi hlavní dodavatele konvenčních zbraní do Iráku.

Je otázkou, do jaké míry je pravděpodobné, že by se USA mohlo podařit utajeně přes třetí státy dodávat do Iráku zbraňové systémy ve větším rozsahu. K tomu, aby se pokoutními dodávkami zcela zásadně změnil načrtnutý obraz o konvenčním vyzbrojování Iráku, by muselo jít o kontrakty v řádech miliard amerických dolarů, což přirozeně není nemožné. V americkém politickém a právním systému je však velmi málo pravděpodobné, že by se podařilo podobnou politiku utajit 15 let. Irák byl totiž po roce 1991 podroben velmi důkladné mezinárodní kontrole a celým problémem se zabývá množství prominentních politiků, badatelů, investigativních novinářů, nehledě na zájem vyšetřovacích výborů Kongresu a orgánů činných v trestním řízení. Z údajů, získaných v průběhu druhé války v Perském zálivu, také prozatím jednoznačně vyplývá, že se spojenecké jednotky nešetkaly s iráckými silami, které by byly vybaveny americkou výzbrojí, pocházející ze 70. a 80. let minulého století, ve větším rozsahu. Pohled na dostupné soubory vojenských dat v předvečer osvobození Kuvajtu v roce 1991 a po jeho osvobození napovídá, že data předložená SIPRI nejsou *a priori* mylná (*The Military Balance, 1990–1991*). Ze seznamu vojenské techniky užívané Irákem totiž vyplývá, že pochází z převážné části ze socialistických zemí nebo z Francie. Ze zbraní americké provenience nejvýznamnější položkou ve výzbroji irácké armády v roce 1991 činilo 600–700 tanků M-48 a M-60 Irákem ukořistěných ve válce s Íránem nebo reexportovaných do této země ze třetích států (*Cordesman, 1998, s. 26*). Proto je podle současné pramenné základny ve vztahu k vyzbrojování Husajnova režimu oprávněná Cordesmanova teze, že „*Spojené státy nikdy nedodaly významnou výzbroj do Iráku ani se nezasloužily o její šíření*“ (*Cordesman, 1999, s. 87*). Také analýza Williama D. Hartunga ukázala, že USA se na vyzbrojování Iráku konvenčními zbraněmi podílely pouze minimálně a jejich podíl viny spočívá zejména v transferu technologií (*Hartung, 1995*). Hartung také klade USA za vinu zbrojní dodávky JAR a Rakouska, při nichž bylo dodáno zboží využívající americké technologie. Jeho úvaha není zcela bezpředmětná, protože USA mají možnost ovlivnit zbrojní transfery systémů, užívajících americké know-how. I při započtení dodávek těchto zbraní, za něž ale primární odpovědnost nesou vlády JAR a Rakouska, není podíl USA na vyzbrojování Husajnova Iráku nijak impozantní.

Technologie a materiál dvojího určení a zpravodajské informace

Role USA při posilování vojenského potenciálu Iráku se na základě dnes přístupných pramenů omezovala zejména na dodávky technologií, materiálu dvojího určení a poskytování zpravodajských informací. Zejména satelitní průzkum, prováděný v irácký prospěch USA, byl pro Irák vojensky velmi cenný.⁹ Hlavní položkou v problematickém obchodu mezi USA a Irákem jsou vědecké přístroje a materiál. Americká podpora Iráku narůstala po uvolnění obchodního embarga od poloviny osmdesátých let. Uvolnění obchodního embarga mělo předehru v podobě vyřazení Iráku ze seznamu států podporujících mezinárodní terorismus v roce 1982 a navázání diplomatických vztahů v roce 1984 (*Oftringer, 2001, s. 3*). Modifikace amerického postoje se odehrávala podle neorealistické logiky o nepříteli mého nepřítele na pozadí nepřátelství Spojených států s Íránem. Po uvolnění sankcí USA vyvezly do Iráku zboží dvojího určení lehce převyšující hodnotu 1,5 miliardy amerických dolarů. Toto zboží mohlo být použito a většinou bylo využito pro vojenské účely. Podrobný seznam uvádí Gary Milhollin ve své studii *Licensing Mass Destruction* (*Milhollin, 1991*) nebo v článku, uveřejněném v *The New York Times* (*Milhollin – Edensword, 1992, s. A35*). Seznamy jdou do podrobností až v řádu tisíců amerických dolarů a dohromady z nich lze vyčíst jak hodnotu kontraktu, tak i firmu, která jej realizovala. Pokud by tedy Irák chtěl, mohl toto zboží využít i k deklarovaným účelům civilního výzkumu a mírové výstavby. Tím se ale Spojené státy nijak nelišily od desítek dalších zemí, které rozvíjely s Irákem obchodní vztahy.

Zároveň je však nepochybné, že od druhé poloviny osmdesátých let měla oficiální místa USA indicie a zpravodajské informace – často problematické kvality a důvěryhodnosti – naznačující, že by Irák mohl využívat americké zboží v rozporu s kontrakty, že provádí masivní terorizování Kurdů a že proti nim používá chemické zbraně (*srovnej Ofteringer, 2001, s. 4–5*). Po událostech v Halabži začaly Spojené státy vyvíjet – někdy velmi neomaleně – nátlak na západní země, aby svůj postoj k Iráku revidovaly. Například německá administrativa se snažila tomuto tlaku čelit poukazováním na údajnou americkou snahu uvolnit prostor v Iráku pro vlastní firmy a celý německý podíl na vyzbrojování Iráku bagatelizovat (*Ofteringer, 2001, s. 9–12*).

ZÁVĚRY A HYPOTÉZY PRO DALŠÍ VÝZKUM

Irák byl v 70. a 80. letech minulého století velmi významným hráčem na světovém trhu zbraní. Jeho zbrojní nákupy nezanedbatelnou měrou přispěly k vyčerpání devizových rezerv (35 miliard \$) a k zadlužení země do výše 80–100 miliard \$ (*Yetiv, 1992, s. 198*). Pokud shrneme fakta o vyzbrojování Iráku z dnes přístupných pramenů, lze konstatovat, že Irák v 70. a 80. letech minulého století byl vojensky podporován jak socialistickými zeměmi (zejména SSSR), tak i některými západoevropskými státy, z nichž intenzitou a závažností spolupráce vyniká zejména Francie (konvenční zbraně i jaderné technologie) a Německo (technologie pro výrobu chemických i jaderných zbraní a zdokonalování jejich nosičů). V případě Německa se obchodů se zbraněmi a s technologickými celky pro výrobu zbraní hromadného ničení účastnilo na 170 firem (*Peter, S. L.*). Obchody s civilním materiálem a s materiálem dvojího určení uzavíral Husajn doslova po celém světě, včetně USA. Spojené státy nebyly v osmdesátých letech ve vojenských komoditách a v technologiích dvojího určení nejvýznamnějším obchodním partnerem Iráku a v sedmdesátých letech Spojené státy s Irákem legální obchodní vztahy v těchto oblastech vůbec nerozvíjely. Hlavním obchodním partnerem Iráku v oblasti zbraní a technologií využitelných pro výrobu zbraní byl SSSR. Státy jako Francie, Čína a Německo tvoří další významné dodavatele, avšak jejich podíl na vyzbrojení Iráku je menší než v případě Sovětského svazu. Americký podíl na konvenčním i nekonvenčním vyzbrojování Iráku je podle dnes přístupných pramenů ve srovnání (ne však v absolutních číslech) s výše uvedenými státy marginální, i když ve druhé polovině osmdesátých let nikoli nulový. Dávat na stejnou úroveň podíl USA s podílem Francie a Ruska (SSSR) na vyzbrojování Husajnova režimu (*Eichler, 2003 a; Ofteringer, 2001*) je podle mého soudu v souvislosti s těmito skutečnostmi obtížně udržitelné.

Zajímavým tématem dalšího výzkumu by mohla být komparace důvodů, které vedly jednotlivé státy k vyzbrojování Husajnova režimu. Podle dostupných pramenů americká podpora Iráku je koncentrována zejména do let 1985–1988, kdy byl Irák pod těžkým vojenským tlakem Íránu. Spojené státy vnímaly v osmdesátých letech Irák jako hráz proti íránskému fundamentalismu, ohrožujícímu zájmy USA v oblasti, což byl pravděpodobně hlavní důvod jejich podpory Husajnova režimu v osmdesátých letech minulého století. Husajnov postoj vůči USA byl také velmi pružný a ani přerušené diplomatické styky po šestidenní válce v roce 1967 nebyly na překážku sbližování (*blíže viz Karsh – Rautsi, 1995, s. 138–141*). Spojené státy, podobně jako některé další země Západu stály před dilematem, zda svou nečinností umožnit Íránu, nepřátelsky se vymezujícímu vůči Západu, expanzi v regionu nebo podporovat méně nepřátelský Irák. Stály tedy před volbou, který autoritativní režim podpořit. Můžeme se domnívat, že USA podpořily Irák a staly se jeho významným strategickým partnerem v osmdesátých letech vzhledem ke svým zájmům v regionu a k vzájemnému nepřátelství s Íránem. Tuto politiku Spojené státy (západní země obecně) sledovaly přesto, že režim v Iráku měl mnohé rysy moderního totalitarismu (*Hashim, 2003, s. 35*). Zajímavým tématem dalšího výzkumu jsou samozřejmě i důvody pro podporu Iráku ze strany Sovětského svazu, Francie a Číny.

Je také otázkou dalšího výzkumu, zda existuje vztah mezi vyzbrojováním Iráku za vlády Saddáma Husajna a postojem jednotlivých zemí k sankčnímu režimu a k možnosti vo-

jenského svržení Husajna a jakou případnou váhu měl mezi ostatními faktory, formujícími postoje relevantních zemí k řešení iráckého problému v roce 2003. V souvislosti s předloženými poznatky je nutné kriticky analyzovat vazbu mezi obchodní spoluprací jednotlivých států (například Ruska a Francie) s Husajnovým režimem, jejich postoji k uvolnění a nakonec i zrušení sankčního režimu a v neposlední řadě i k vojenskému svržení Husajnova režimu. Lze se domnívat, že bývalým hlavním dodavatelům zbraní do Iráku by se po uvolnění sankčního režimu otevřel prostor k obnovení přerušené spolupráce. Avšak bez přístupu k archivním pramenům, který snad bude za několik desetiletí možný, nelze na tuto otázku autoritativně odpovědět. Již v mnoha případech se totiž ukázalo, že veřejně přístupná prohlášení politiků mohou být pouze zástěrkou pro jejich skutečné cíle.

Z dostupných pramenů vyplývá, že američtí spojenci – Německo a Francie – musejí být na pozadí irácké kauzy vzhledem ke svým zásluhám v Iráku ze 70. a 80. let označeni za aktivní promotéry procesu proliferace zbraní hromadného ničení a jejich nosičů. Zarážející je toto zjištění zejména v případě Německa, jehož zahraniční a bezpečnostní politika pro roce 1945 je obvykle hodnocena – s výjimkou extrémní levice – pozitivně pro své mírové zaměření, zdrženlivost při užívání síly, podporu odzbrojení a důraz na rozvojovou pomoc a spolupráci. Na straně jedné Německo v osmdesátých letech minulého století rétoricky podporovalo a podporuje i dnes přijetí opatření k omezení šíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů. Na straně druhé v osmdesátých letech minulého století SRN minimálně – pokud přijmeme velmi nedůvěryhodnou hypotézu, že německá spolková vláda nevěděla o aktivitách německých firem v Iráku a v Libyi – svou nečinností tolerovala aktivní podíl německých firem na programech vývoje a výroby zbraní hromadného ničení v rozvojových zemích. Tento závěr ukazuje potřebu podrobit testování některé aplikace teorií mezinárodních vztahů, které jsou na německou zahraniční a bezpečnostní politiku obvykle vztahovány. V první řadě přirozeně jde o koncepci civilní mocnosti (*blíže viz Maull, 1999*). Politika bránění šíření zbraní hromadného ničení je v souladu s koncepcí civilní mocnosti. Politika aktivní proliferace těchto zbraní nebo tolerance jejich šíření již ale nikoli. Německý podíl na budování potenciálu zbraní hromadného ničení v Iráku proto otevírá otázku, zda je vůbec možné Německo považovat za civilní mocnost. To je však také badatelský problém pro jinou studii.

¹ Za první válku v Perském zálivu považují irácko-iránský konflikt z let 1980–1988 a za druhou válku v Perském zálivu pak konflikt mezi mezinárodní koalicí, vedenou USA, a Irákem, vedený za účelem osvobození Kuvajtu v roce 1991.

² Byly nalezeny řádově desítky kusů chemické munice, ukryté v zemi v osmdesátých letech a počátkem devadesátých let.

³ Viz též heslo Osiraq, <http://en.wikipedia.org/wiki/Osiraq>; Osiraq/Tammuz I, S. 1.; Nuclear Overview, S. 1.

⁴ V každém případě bylo v osmdesátých letech při obtížné dostupnosti potřebných pramenů, týkajících se iráckého jaderného programu, vhodné položit si následující otázku: Proč Irák disponující jedněmi z největších světových zásob ropy potřeboval rozvíjet údajně civilní jaderný program? Pokud najdeme vhodné důvody a odpovíme, že ano, nabízí se další logická otázka: Proč k tomu Irák nevyužil jiná zařízení, která byla z hlediska civilního využití a vědeckého výzkumu mnohem vhodnější a která mu svého času nabízel například Sovětský svaz či Francie? Vždyť jaderné reaktory k civilním nebo vědeckým účelům provozovala v 70. a 80. letech řada států s autoritativními anebo totalitními režimy, včetně ČSSR, aniž by byly podezřívány ze záměru obstarat si jaderné zbraně a porušovat Smlouvu o nešíření jaderných zbraní. V této souvislosti je zajímavý poznatek, který uvádí Peter Scott Ford, že Irák nebyl schopen ani v sedmdesátých letech plně využít potenciál malého vědeckého jaderného reaktoru, dodaného Sovětským svazem (Ford, 2004, s. 11). Proč tedy vůbec Irák potřeboval další jaderná zařízení? Objevuje se také otázka: Proč Irák dvakrát odmítl francouzskou nabídku na dodávku nízko obohaceného uranu pro reaktor Osiraq? K vědeckým výzkumům by toto palivo zcela postačovalo, k vojenským účelům však již nikoli.

⁵ Viz heslo Osiraq, <http://en.wikipedia.org/wiki/Osiraq> (stav k 26. 10. 2005).

⁶ Nabízí se přirozeně otázka: Proč by Francie měla mít v sedmdesátých letech minulého století zájem o vyzbrojení Iráku jadernými zbraněmi? Jednou z možných hypotéz je snaha Francie o posilování svých pozic v muslimském světě při její politice vyvažování vlivu USA. Je dějinným paradoxem, že právě Francie, která v šedesátých letech velmi významně přispěla k vyzbrojení Izraele jadernými zbraněmi poté, kdy svého spojence opustila, možná chtěla sehrát stejnou roli i v případě Iráku – vyvážit tím izraelskou jadernou moc

a upevnit spojenectví v arabském světě. Saddám Husajn se v sedmdesátých letech mohl jevit jako moderní, nadějný a (nejen) pro Francii přijatelný arabský vůdce, jenž bude Francii příznivě nakloněn, což posílí francouzský vliv v oblasti na úkor USA. Testování této hypotézy je tématem pro jinou stať.

⁷ Německé firmy v ten samý čas dodávaly tyto technologie také Libyi.

⁸ SIPRI údaje nadále zpřesňuje a pracuje na vyhodnocování dat po roce 2002 a před rokem 1973.

⁹ Zpravodajské informace dodávala Iráku rovněž Francie a Sovětský svaz.

¹⁰ Do seznamu literatury jsem cíleně zařadil pouze ty práce, které konkrétně rozvádějí podíl jednotlivých států na vyzbrojování Iráku za Saddáma Husajna. Zcela záměrně jsem se vyhnul statím, které jsou založeny na obecném tvrzení, že „stát X se velmi závažně podílel na exportu zbraní do Iráku“ a podobně, aniž bych se zatěžoval empirií nebo porovnával podíl jednotlivých států na tomto procesu. Takových prací domácí a zejména zahraniční proveniencí je i v odborné literatuře až únavný nadbytek. Uváděny jsou pouze ty práce tohoto druhu, které byly citovány.

Prameny

- Arms transfers to Iraq, 1973–2002 (S. 1.), http://www.sipri.org/contents/armstrad/atirq_data.html (stav k 4. 7. 2005).
- Biological Overview (S. 1.), http://www.nti.org/e_research/profiles/Iraq/Biological/index.html (stav k 26. 10. 2005).
- Iraq: The UNSCOM Experience (1998). SIPRI Fact Sheet, 1998, s. 8.
- Joint Press Availability with German Minister of Foreign Affairs Joschka Fischer and Secretary of State Colin L. Powell (2001). US Department of State Office of the Spokesman, 20 February 2001, <http://www.iraqwatch.org/government/US/State/powell-ger-2-20-01.htm> (stav k 26. 10. 2005).
- Major Sites Associated With Iraq's Past WMD Programs, 3 December 1997, http://www.fas.org/news/un/iraq/s/971203_sites.htm (stav k 15. 7. 2005).
- Nuclear Overview (S. 1.), http://www.nti.org/e_research/profiles/Iraq/Nuclear/index.html (stav k 26. 10. 2005).
- Osiraq/Tammuz I (S. 1.), <http://www.fas.org/nuke/guide/iraq/facility/osiraq.htm>
- Remarks of Deputy Secretary of Defense Paul Wolfowitz (2002). 38th Munich Conference on European Security Policy, 2002, http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2002=&menu_2005&menu_konferenzen=&sprache=en&id=69& (stav k 26. 10. 2005).
- The Military Balance 1990–1991 (1991). London: International Institute for Strategic Studies, 1991.
- U.S. Department of Defense (DOD): Proliferation Threat and Response, January 2001, s. 40.
- What Iraq Admitted About its chemical Weapons Program (S. 1.), <http://www.iraqwatch.org/suppliers/nyt-041303.gif> (stav k 4. 7. 2005).

Novinové články

- Beck, Melinda – Ma, Christopher (1981): And the Nuclear Race Goes On. Newsweek, 22. 6. 1981.
- Hahn, Dorothea (2003): Chirac, die Stimme und ehre Frankreichs. Die Tageszeitung, 20. 2. 2003, <http://www.taz.de/pt/2003/02/20/a0065.nf/text.ges1> (stav k 21. 10. 2005).
- Hofmann, Gunter (2003): Der lange Weg zum lauten Nein. Teil 2. Die Zeit, Nr. 5 (2003), <http://www.zeit.de/2003/05/Hofmann?page=2>
- Krusche, Lutz (2003): Das Gegengewicht. Berliner Zeitung, 3. 3. 2003, <http://www.berlinonline.de/berliner-zeitung/archiv/.bin/dump.fcgi/2003/0303/blickpunkt/0001/> (stav k 26. 10. 2005).
- Milhollin, Gary – Edensword, Diana (1992): Iraqs Bomb, Chip by Chip. The New York Times, 24. 4. 1992, s. A35.
- Milhollin, Gary – Motz, Kelly (2003): A Vile Business. The Wall Street Journal, 24. 3. 2003, s. A16.
- Mönninger, Michael (2003): French Connection. Die Zeit, Nr. 5 (2003), http://www.zeus.zeit.de/text/2003/05/Elf_2frak (stav k 21. 10. 2005).
- Peter, Firtz W. (S. 1.): Irak-Politik: Plädoyer gegen europäische Überheblichkeit, <http://www.hanost-politik.de/europa/aussenpolitik.htm>
- Zumach, Andreas (2002 a): Die Büchse der Pandora ist offen. Die Tageszeitung, 17. 12. 2002, <http://www.taz.de/pt/2002/12/17/a0119.nf/textdruck> (stav k 4. 7. 2005).
- Zumach, Andreas (2002 b): Halabscha und die „Händler des Todes“. Die Tageszeitung, 17. 12. 2002, <http://www.taz.de/pt/2002/12/17/a0122.nf/textdruck> (stav k 4. 7. 2005).

Literatura¹⁰

- Albright, David – Hamza, Khidhir (1998): Iraq's Reconstitution of its Nuclear Weapons Program. Arms Control Today, No. 7 (1998), <http://www.iraqwatch.org/perspectives/act-alb-hamza-10-98.htm>
- Baram, Amatzia (2001): An Analysis of Iraqi WMD Strategy. The Nonproliferation Review, Summer 2001, s. 25–39.
- Calabrese, John (1992–1993): Peaceful or Dangerous Collaborators? China's Relations with the Gulf Countries. Pacific Affairs, 1992–1993, s. 471–485.
- Cordesman, Anthony H. (1998): Military Balance in the Middle East – X. The Northern Gulf: Iraq. Military Expenditures and Arms Transfers, Major Arms by Country and zone, Conventional Military Forces, and Qualitative Trends. Washington, DC: CSIS, 1998.

KONZULTACE: KDO VYZBROJIL IRÁK?

- Cordesman, Anthony H. (1999): The New Balance of Gulf Arms. Middle East Policy, No. 4 (1999), s. 80–90.
- Eichler, Jan (2003 a): Bezpečnostní hrozby a rizika spojené s režimem Saddáma Husajna a s jeho vojenským svržením. Vojenské rozhledy, ročník 12 (2003), číslo 3, s. 15–28.
- Eichler, Jan (2003 b): Důvody francouzské neúčasti na operaci Irácká svoboda. Bezpečnostní témata Centra bezpečnostních analýz, číslo 1. Praha: UMV, 2003, s. 9–10.
- Eisenstadt, Michael (2000): Can the United States Influence the WMD Policies of Iraq and Iran? The Non-proliferation Review, Summer 2000, s. 63–76.
- Ford, Peter Scott (2004): Israel's Attack on Osiraq: A Model for Future Preventive Strikes? Monterey: Naval Postgraduate School, 2004.
- Gordon, Philip H. (2002): Iraq: The Transatlantic Debate. Occasional Papers, No. 39. Paris: European Union Institute for Security Studies, 2002.
- Harnisch, Sebastian (2003): Deutsche Sicherheits- und Verteidigungspolitik auf dem Prüfstand: Die Nonproliferationspolitik gegenüber dem Irak. Příspěvek na konferenci Deutsche Sicherheitspolitik in NATO und ESVP: Gelockerte Bindung, eigene Wege? Konferenz am 10./11. Juli 2003 in Otzenhausen.
- Hartug, William D. (1995): U.S. conventional arms transfers: Promoting stability or fueling conflict? Arms Control Today, No. 9 (1995), s. 9–26.
- Hashim, Ahmed S. (2003): Military Power and State Formation in Modern Iraq. Middle East Policy, No. 4 (2003), s. 29–47.
- Hedstüick, Michael – Hellmann, Gunther (2003): Irak-Abenteurer, das transatlantische Verhältnis und die Risiken der Methode Schröder für die deutsche Außenpolitik. In: Kubbig, Bernd (Hrsg.): Brandherd Irak. US-Hegemonieanspruch, die UNO und die Rolle Europas. Frankfurt am Main – New York, 2003, s. 224–234.
- Kapstein, Ethan B. (1990–1991): The Brazilian Defense Industry and the International System. Political Science Quarterly, No. 4 (1990–1991), s. 579–596.
- Karsh, Efraim – Rautsi, Inari (1995): Saddám Husajn. Praha: Politická biografie, 1995.
- Kinsella, David (1994): Conflict in Context: Arms Transfers and Third World Rivalries during the Cold War. American Journal of Political Science, No. 3 (1994), s. 557–581.
- Longhurst, Kerry (2004): Germany and the use of force. Manchester: Manchester University Press, 2004.
- Marashi, Ibrahim (2004): Saddams Iraq and Weapons of Mass Destruction: Iraq as a Case Study of a Middle Eastern Proliferant. Middle East Review of International Affairs, No. 3 (2004), s. 81–90.
- Maull, Hanns W. (1999): Germany and Use of Force: Still a Civilian Power? Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik, No. 2 (1999).
- Milhollin, Gary – Motz, Kelly (2001): Shopping with Saddam Hussein. Commentary Magazine, July – August 2001, s. 23–27.
- Milhollin, Gary (1991): Licensing Mass Destruction. U.S. Exports to Iraq: 1985–1990, 1991, <http://www.iraqwatch.org/suppliers/LicenseMD.html> (stav k 26. 10. 2005).
- Müller, Harald (2003): Germany and WMD Proliferation. The Nonproliferation Review, Summer, s. 1–20.
- Oferinger, Ronald (2001): Die UN-Kommission für Irak (UNSCOM) und die Bundesrepublik, 2001, <http://www.nadir.org/nadir/initiativ/kurdi-almani-kassel/aktuell/2001/dez2001/irakwaff.htm> (stav k 26. 10. 2005)
- Schmidt, Siegmund (2005): Germany – the reluctant ally: German domestic politics, the U.S. and the war against Saddam Hussein. Working Paper. University of Western Cape, 2005.
- Stuchlík, Jan (2004): Veřejné mínění a zahraničněpolitický diskurz ve Velké Británii a ve Francii během irácké krize (září 2002 – březen 2003). Mezinárodní vztahy, ročník 39 (2004), číslo 4, s. 23–49.
- The Military Balance 1990–1991 (1991). London: International Institute for Strategic Studies, 1991.
- Vandembroucke, Lucien S. (1984): The Israeli Strike Against OSIRAQ. The dynamics of fear and proliferation in the Middle East. Air University Review, September – October 1984, <http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1984/sep-oct/vanden.html> (stav k 15. 7. 2005).
- Winkler, Rainer (2003): Die Irak-Krise im Bundestagswahlkampf 2002. DIAS Analyse, Nr. 1. Düsseldorf: Düsseldorfer Institut für Außen- und Sicherheitspolitik, 2003.
- Yaphe, Judith, S. (2001): Iraq: The Exception to the Rule. The Washington Quarterly, Winter 2001, s. 125–137.
- Yetiv, Steve A. (1992): The Outcomes of Operations Desert Shield and Desert Storm: Some Antecedent Causes. Political Science Quarterly, No. 2 (1992), s. 195–212.

Poznámka

- 1) *Stat' byla zpracována v rámci řešení grantu Grantové agentury České republiky Adaptace NATO, č. 407/04/0141.*
- 2) *Autor tímto děkuje oponentům za jejich připomínky a rady.*